

УДК 343.163

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА РЕЗЕРВИ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Степанов А.Б., здобувач
кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
перший заступник прокурора
Прокуратура Харківської області

Стаття присвячена огляду наукових позицій в питанні інституту прокурорського нагляду в кримінальному процесі, встановленню дискусійних аспектів і перспективних напрямів для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: прокурор, прокуратура, нагляд, процесуальне керівництво, кримінальне переслідування.

Стаття посвящена обзору научных позиций по вопросу прокурорского надзора в уголовном процессе, установлению дискуссионных аспектов и перспективных направлений для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: прокурор, прокуратура, надзор, процессуальное руководство, уголовное преследование.

Stepanov A.B. PROSECUTORIAL SUPERVISION IN THE CRIMINAL PROCESS: STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT AND RESERVES FOR FUTURE RESEARCH

The article deals with the an overview of the scientific position on the issue of prosecutorial supervision in the criminal process, the establishment of discussion aspects and promising directions for future research

Key words: prosecutor, office of public prosecutor, supervision, procedural management, criminal prosecution.

Постановка проблеми. Судово-правова реформа, що наразі триває в Україні, надає поштовх до нових наукових досліджень базових кримінальних процесуальних інститутів, осмислення історичного досвіду їх застосування, вивчення перспектив подальшого розвитку. Виконання зазначеного завдання зумовлює необхідність, з одного боку, огляду наукових розробок науковців-попередників, а з іншого – окреслення перспективних напрямів подальших наукових розробок. При цьому одним з ключових інститутів кримінального процесуального права є інститут прокурорського нагляду за законністю діяльності органів досудового розслідування. У свою чергу, будучи, образно кажучи, «старожилом» кримінального процесу, вказаний інститут на кожному етапі реформування системи судочинства не залишається поза увагою і, як правило, викликає доволі гострі дискусії як між представниками прикладного правознавства, так і серед наукового загалу.

Метою цієї статті є огляд існуючих наукових розробок питання прокурорського нагляду в кримінальному процесі та з'ясування перспективних напрямів подальшого наукового руху.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, свого роду точкою відліку для наукових розробок питань прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням доцільно брати 1864 р., коли положення Статуту кримінального судочинства остаточно нормативно оформили ідею нагляду прокурора у відповідний інститут кримінального процесуального права. Відповідно, й наукові розробки тих часів значною мірою базувались на вказаній історично-правовій пам'ятці. При цьому

огляд робіт найбільш відомих фахівців того часу дає можливість констатувати, що увага науковців більшою мірою зосереджувалась на наступних питаннях: співвідношення наглядової діяльності прокурора із функцією обвинувачення та процесуальні особливості взаємодії наглядаючого прокурора з органами, що ведуть слідство (І.Я. Фойницький); особливості організації прокуратури в іноземних державах та історія становлення прокуратури в цілому та прокурорського нагляду зокрема (М.В. Муравйов), роль і місце прокурорського нагляду у порушенні кримінального переслідування, взаємозв'язок прокурорського нагляду і попереднього слідства (М.А. Буцьковський). Варто також зауважити, що діяльність прокуратури у цей період активно досліджувалася саме у контексті прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням (С.І. Вікторський, С.В. Познишев). При цьому огляд робіт науковців того періоду зобов'язує констатувати істотну термінологічну поліваріантність в частині позначення досліджуваного правового феномену. Зокрема, для визначення діяльності прокурора на стадії досудового розслідування використовувались такі найменування, як «контроль прокурора» (М.М. Розін), «керівництво та нагляд за поліцією» (М.В. Духовський), «спостереження за здійсненням слідства» (В.П. Даневський) та ін. Відмітимо при цьому, що у досліджуваній період вже зверталася увага на складнощі взаємодії судового слідчого та прокурора. Так, В.П. Даневський, наприклад, вказував, що прокуратура при недостатності персоналу та обтяженні іншими обов'язками фактично не здатна здійснювати постійний та якісний нагляд за слідством під час його провадження,

а відтак підкорення слідчого прокурору не є ефективним [1, с. 78].

Враховуючи вищевикладене, варто відмітити, що у вказаний період науковцями зосереджувалась увага на керівній та спостережній ролі прокурорського нагляду з урахуванням особливостей форм досудового кримінального провадження.

У період з 1917–1991 рр. питання прокурорського нагляду не лише не втратили своєї актуальності серед наукового загалу, а більше того, набули подальшого розвитку, зважаючи на оновлення як законодавства про прокуратуру, так і кримінально-процесуального законодавства. Зокрема, різним аспектам питання прокурорського нагляду була присвячена увага на рівні цілої низки монографічних, дисертаційних та інших досліджень (в цьому ключі слід згадати роботи В.С. Зеленецького, М.В. Жогіна, В.Д. Ломовського, В.М. Савицького, М.С. Трубіна та ін.)

Звичайно, в першу чергу прокурорський нагляд досліджувався як засіб забезпечення законності у досудовому розслідуванні, тобто в ході дізнання та слідства [див., напр.: 2]. Разом із тим, розгляду піддавалися не тільки загальні питання прокурорського нагляду, а й прокурорський нагляд стосовно окремих етапів розслідування, процесуальних дій та рішень [див.: 3] або окремих видів злочинів [див.: 4]. При цьому показово, що якраз у вказаний період виникла масштабна дискусія, яка не припинила свого існування й на сьогодні: співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва. Зокрема спектр позицій був представлений повним запереченням можливості здійснення прокурором керівництва дізнанням та слідством у межах прокурорського нагляду [див.: 5, с. 42]; визнанням, що прокурорський нагляд включає в себе керівництво [6, с. 216]; розмежуванням нагляду та керівництва розслідуванням [7, с. 25]; ототожненням процесуальної природи нагляду та процесуального керівництва [8, с. 39], визначенням як напрямку діяльності прокурора лише керівництва розслідуванням [9, с. 6, 15-17]. Відмітимо, що, на наш погляд, зазначена дискусія значною мірою була породжена відсутністю відповідей стосовно таких доктринальних питань: (1) як має конституційна функція прокуратури реалізовуватись безпосередньо у кримінальному провадженні: чи то у межах однойменної процесуальної функції, чи потребує виділення інших процесуальних функцій?; (2) чи можна «включати» у діяльність прокурора по здійсненню нагляду владно-розпорядчі повноваження, а якщо ні, то чи свідчать вони про появу прокурорського керівництва поряд із наглядом або замість нагляду? Відразу зауважимо, що дані питання й на сьогодні залишають простір для наукової дискусії, в тому числі в ракурсі змін, що були внесені у 2016 р. до Конституції України.

Наукові дослідження проблематики прокурорського нагляду як в організаційному, так і у кримінально-процесуальному контекстах активізувалися після набуття Україною незалежності у 1991 р. Така активізація була обумовлена, головним чином, повною трансформацією суспільно-політичного

устрою, демократизацією суспільно-політичного життя незалежної України. Крім того, існувала гостра необхідність нового правового підґрунтя діяльності органів прокуратури України як у загальному аспекті (функції прокуратури в цілому, форми та методи їх здійснення), так і в аспекті діяльності прокурора у кримінальному процесі. Відповідно, оновлення стосувалося законодавства про прокуратуру, у тому числі при формулюванні і конституційних функцій прокуратури у Конституції 1996 р., і галузевого законодавства.

Як і у попередній період, наукові пошуки характеризувалися рядом основних напрямів. Умовно першим з них можна виділити напрям дослідження нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство як функції прокуратури (роботи Р.М. Білокона, Ю.М. Дьоміна, В.В. Сухоноса, В.В. Кулакова, М.И. Курочки та ін.).

У межах другого напрямку з'ясувалися загальні питання сутності прокурорського нагляду у досудовому провадженні, його правової природи, об'єкту та предмету, форм та методів (роботи П. М. Каркача, Т. Б. Кільчик, В. Т. Маляренка, І. В. Вернидубова, А. П. Бегми та ін.). Також у межах цього напрямку слід виділити наукові доробки щодо особливостей здійснення прокурорського нагляду на відокремлених етапах досудового розслідування та стосовно окремих процесуальних дій і рішень: прийом, реєстрація, перевірка та вирішення заяв і повідомлень про злочини (В. С. Зеленецький, Г. П. Середа); стадія порушення кримінальної справи (О. Римарчук); відмова у порушення кримінальної справи (Л. М. Кириї) та ін.

У межах третього напрямку розглядалася специфіка здійснення прокурорського нагляду при розслідуванні окремих категорій злочинів як за предметним, так і за суб'єктивним принципом, зокрема, нагляд при розслідуванні: вимагань [10], злочинів проти довкілля [11], злочинів неповнолітніх [12] та ін. Крім того, в рамках окремого дисертаційного дослідження було розглянуто специфіку нагляду військового прокурора за розслідуванням злочинів [див.: 13].

Наведені дослідження, безумовно, заклали теоретичні бази щодо прокурорського нагляду у досудовому провадженні в умовах оновленого конституційного законодавства, законодавства про прокуратуру та кримінального процесуального законодавства. Проте, низка питань так і залишилася дискусійними або малодослідженими, відтак перспективними для подальших наукових розробок. Зокрема, це стосується правової природи прокурорського нагляду у кримінальному провадженні, оскільки дискусія щодо співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва не втратила своєї актуальності та гостроти [див., напр.: 14; 15, с. 414; 16, с. 70-71]. Малодослідженим є питання класифікації процесуальних повноважень прокурора у межах здійснення нагляду, що не може бути зведене лише до виділення форм та методів прокурорського нагляду. Крім того,

зазначена теоретична база не враховує тих принципів змін у кримінально-процесуальній діяльності прокурора у досудовому провадженні, які мають місце у зв'язку із набуттям чинності КПК 2012 р., а також розширення повноважень прокурора через появу нових процесуальних дій, щодо яких прокурор теж здійснює нагляд, а також його взаємодії у цій діяльності зі слідчим суддею.

Прийняття у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України дало новий поштовх дослідженню статусу прокурора у кримінальному провадженні, у тому числі і у провадженні досудовому. Відмітимо, що серед значної кількості причин, які підіграли науковий дискурс, не останню роль відіграли окремі нормативні формулювання, які були закладені законодавцем у КПК 2012 р. Зокрема, по-перше, загальне формулювання ч. 2 ст. 36 КПК, відповідно до якого «прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням» змусило повернутися до дискусії щодо співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва розслідуванням, а також до проблеми визначення кримінально-процесуальної функції (функцій) прокурора. По-друге, повноваження прокурора, викладені у ч. 2 ст. 36 КПК формально, зважаючи на вищезитоване положення, відносяться до здійснення нагляду. При цьому реально деякі стосуються судового провадження (п. п. 15, 20, частково – 21 ч. 2 ст. 36 КПК), а відтак аж ніяк не можуть бути віднесені до обсягу поняття «нагляд за досудовим розслідуванням» (відмітимо, що у літературі вже зверталася увага на некоректність формулювань та побудови ст. 36 КПК [17, с. 42]).

Полеміка щодо співвідношення нагляду та процесуального керівництва, яка має місце у багатьох наукових дослідженнях, характеризується такими основними підходами, які виділено М. Руденком та В. Півненком: одні автори повністю заперечують керівну роль прокурора під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вважаючи, що процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом ні за призначенням, ні за змістом, ні за порядком реалізації. Інші вважають, що в ролі процесуальних керівників можуть виступати лише керівники органів досудового розслідування, яким більш притаманний цей вид процесуальної діяльності. Вони навіть пропонують термін «відомчий контроль» замінити терміном «процесуальне керівництво» для характеристики діяльності цих владних суб'єктів досудового розслідування. Треті відстоюють наявність у прокурора процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування, але розглядають його, як і український законодавець, у формі прокурорського нагляду. Четверті визначають процесуальне керівництво як один із засобів взаємодії прокурора з оперативним підрозділом та слідчим. Прихильники п'ятої точки зору обґрунтовують наявність у прокурора самостійної функції у досудовому розслідуванні, що іменується процесуальним керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення. І, насамкінець, ті

автори, хто підтримує шосту позицію, взагалі не знаходять різниці між прокурорським наглядом і прокурорським керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, вважаючи ці два поняття ідентичними [18, с. 35]. Проте, це питання так і залишилося остаточно не вирішеним у доктрині, незважаючи на велику кількість доктринальних підходів. При цьому, як цілком справедливо відмічає І. В. Гловюк, критерії розмежування повноважень, що відносяться до повноважень щодо керівництва та повноважень щодо здійснення нагляду так і не сформульовано, і, відповідно, навіть серед прибічників ідеї про виділення функції процесуального керівництва або повноважень з процесуального керівництва немає єдності щодо переліку відповідних повноважень [19, с. 164-165]. Тому при визначенні правової природи прокурорського нагляду у контексті його співвідношення із процесуальним керівництвом необхідно проаналізувати сутнісні їх характеристики та зіставити між собою для визначення спільності або відмінності їх правової природи.

Висновки. Таким чином, огляд наукових досліджень інституту прокурорського нагляду в кримінальному процесі дає можливість констатувати відкритість наукової дискусії з цілого ряду питань, що значною мірою зумовлено кардинальним оновленням кримінального процесуального законодавства України в 2012 р. Більше, того, на наш погляд, навіть викладені в сучасних наукових роботах концепти на сьогодні потребують переосмислення в світлі змін, що були внесені до Конституції України, зокрема в частині функцій прокурора в кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даневский В.П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа / В.П. Даневский. – К. : Семенко С., 2003. – 145 с.
2. Якубов М.К. Прокурорский надзор за представительным следствием и дознанием в органах МВД СССР : по материалам Азербайджанской ССР : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 715 – Уголовное право и уголовный процесс / М.К. Якубов ; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Юридический факультет. – М., 1969. – 18 с.
3. Зеленецкий В.С. Прокурорский надзор за исполнением законов органами внутренних дел при приеме, регистрации, учете и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях / В.С. Зеленецкий, В.Д. Финько, Е.М. Белецкий. – Москва : ИПК прокуратуры СССР, 1988. – 120 с.
4. Андреев В.В. Прокурорский надзор за использованием законов органов дознания и предварительного следствия по делам об автотранспортных преступлениях : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.09 – Уголовный процесс; Судостроительство; Прокурорский надзор; Криминалистика / В.В. Андреев ; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. – М., 1981. – 22 с.
5. Мирошниченко И.Я. Прокурор в стадии предварительного расследования уголовных дел / И.Я. Мирошниченко // Вестник Московского университета. – 1973. – С. 2. – С. 36-47.
6. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2 т. Т. I / М.С. Строгович. – Москва : Наука, 1968. – 470 с.
7. Галкин Б.А. Функции прокурора в советском уголовном процессе / Б.А. Галкин // Советское государство и право. – 1957. – № 12. – С. 25-35.
8. Скареев Г.И. Участие прокурора в следственных действиях / Г.И. Скареев. – М. : Юрид. лит., 1987. – 156 с.

9. Кан М. П. Процессуальные функции прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.П. Кан. – Ташкент, 1988. – 18 с.

10. Мельник О.В. Проблеми прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні вимагань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О.В. Мельник ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 20 с.

11. Толочко Я.М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти довкілля : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Я.М. Толочко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 206 с.

12. Копетюк І.М. Особливості прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних справ про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / М.І. Копетюк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 208 с.

13. Зархін О.О. Проблеми нагляду військового прокурора за розслідуванням злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О.О. Зархін ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 20 с.

14. Трагнюк Р. Щодо функцій прокурора на досудовому

слідстві / Р. Трагнюк // Юридичний журнал. – 2006. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2295>.

15. Антонюк О. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як новий напрям діяльності прокурора в кримінальному судочинстві / О. Антонюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 409–416.

16. Грицаєнко Л. Правова природа діяльності прокурора на досудовому слідстві. Процесуальне керівництво чи прокурорський нагляд / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 68–76.

17. Косюта М. Актуальні проблеми реалізації повноважень прокурора у кримінальному провадженні // Вісник прокуратури. – 2013. – № 12. – С. 41–49.

18. Руденко М. Сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням / М. Руденко, В. Півненко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2. – С. 35

19. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : [монографія] / [І.В. Гловюк] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с. – С. 164–165.

УДК 343.13

ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ

Столітній А.В., к. ю. н., доцент
Інститут інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія»

Копил Я.В., студент V курсу
Інститут інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті досліджено нормативно-правову базу, яка регулює кримінально-правові відносини, пов'язані з порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також необхідність впровадження єдиної методики визначення розміру матеріальної шкоди, завданої вказаним злочином; проаналізовано стан наукових та практичних напрацювань з означеного питання. Встановлено основні колізійні моменти, що є предметом дискусії фахівців. За результатами дослідження запропоновано основні риси, які мають бути притаманні такій методиці.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, методика, шкода, збитки, інтелектуальна власність.

В статье исследована нормативно-правовая база, регулирующая уголовно-правовые отношения, связанные с нарушением прав на объекты интеллектуальной собственности, а также необходимость внедрения единой методики определения размера материального ущерба, причиненного указанным преступлением. Проанализировано состояние научных и практических разработок по указанному вопросу. Установлены основные коллизионные моменты, которые являются предметом дискуссии специалистов. По результатам исследования предложены основные черты, которые должны быть присущи такой методике.

Ключевые слова: уголовная ответственность, методика, ущерб, убытки, интеллектуальная собственность.

Stolitnii A.V., Kopyl Ya.V. VIOLATION OF INTELLECTUAL PROPERTY, PROBLEM ASPECTS OF DETERMINING OF THE MATERIAL DAMAGE CAUSED BY CRIME

The article studied the legal framework governing the criminal legal relations connected with the violation of intellectual property rights; the necessity to introduce a uniform methodology for determining the amount of material damage caused by the specified offense, analyzes of scientific and practical developments on this issue. The basic conflict points that are the subject of discussion of experts. The study offered the basic features that should be inherent in such a procedure.

Key words: criminal liability, methodology, damage, loss, intellectual property.

Постановка проблеми. Питання захисту інтелектуальної власності є актуальним сьогоднішнім України, адже за інформацією

щорічного рейтингу ІПА 2016 Special 301 Recommendations, опублікованого Міжнародним альянсом інтелектуальної власності,